

Назів Віленович ХАМІТОВ

Доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту філософії ім. Г.Сковороди НАН України, професор кафедри філософської антропології НПУ імені М. Драгоманова

Коло наукових інтересів: філософська антропологія як метаантропологія, філософія статі та гендеру, філософія психоаналізу, андрогін-аналіз.

Doctor of Philosophic Sciences, Professor, Senior Scholar at the G. Skovoroda Institute of Philosophy of NAS of Ukraine, Professor of the Philosophic Anthropology Department of the National Pedagogical Dragomanov University.

Field of scientific interests: philosophical anthropology as meta-anthropology, philosophy of sex and gender, philosophy of psychoanalysis, androgynous-analysis.

Світлана Анатоліївна КРИЛОВА

*Доктор філософських наук,
професор, завідувач кафедри
філософської антропології НПУ імені
М. Драгоманова.*

*Коло наукових інтересів:
філософська антропологія, соціальна
метаантропологія, етика, філософія
статі та гендеру, філософія
психоаналізу, андрогін-аналіз.*

*Doctor of Philosophic Sciences,
Professor, Head of Philosophic
Anthropology Department at the
National Pedagogical Dragomanov
University.*

*Field of scientific interests:
philosophical anthropology, social meta-
anthropology, ethics, philosophy of sex
and gender, philosophy of
psychoanalysis, androgyne-analysis.*

ФІЛОСОФСЬКА ОСВІТА ТА НАУКА В УКРАЇНІ: ВІДПОВІДІ НА НОВІ ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті виділяються три нові виклики глобалізації: неототалітаризм, гендерні інновації, трансгуманізм і осмислюються світоглядні відповіді на них з боку академічної філософії.

Відповіддю на виклик неототалітаризму є в цілому філософська освіта і наука у сучасному університеті, яка покликана актуалізувати критичність, креативність, гуманізм – філософський світогляд, що стає протидією будь-яким маніпуляціям свідомістю. Доводиться, що філософська освіта у демократичному суспільстві завжди є і наука – викладання та освоєння філософських знань з необхідністю доповнюється філософською творчістю.

Відповіддю на виклики гендерних інновацій та трансгуманізму є, передусім, викладання і дослідницька діяльність в галузі філософської антропології, яка на шляху осмислення меж людської природи стає мета-антропологією і висуває концепти гендерного партнерства та андрогінізму.

“Початкове філософське питання щодо “правильного життя” сьогодні оновлюється у своїй антропологічній загальності. Нові технології змушують нас вести публічний дискурс про правильне розуміння культурної форми життя як такого”.

Юрген Габермас
“Майбутнє людської природи”

1. НОВІ ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: НЕОТОТАЛІТАРИЗМ, ГЕНДЕРНІ ІННОВАЦІЇ, ТРАНСГУМАНІЗМ

Якою повинна бути філософська освіта в сучасній Україні? Чи виконує вона свої завдання? Якими повинні бути ці завдання? Які сценарії її майбутнього є найбільш вірогідними?

Відповіді на ці питання можливі лише в контексті усвідомлення тих викликів людському буттю, які маємо

в сучасному глобалізованому світі. Цих викликів доволі багато, вони є різноманітними й динамічними. При цьому не всі з цих викликів є тривожними чи деструктивними. Глобалізація – це складний і неоднозначний процес. При цьому вона є глибоко закономірним процесом, що з необхідністю змінює буття сучасної людини. Не можна не погодитися з В. П. Андрущенко, який пише: “Глобалізація формує нову еру взаємодії між націями, економічними і політичними системами та між людьми. Вона змінює поняття “національних меж”, значно розширює культурно-інформаційні контакти між народами і державами... [3, с. 8]”.

На початку ХХІ ст. сформувалися три нових виклики глобалізації, які

змінюють не лише *взаємодію* між людьми, а й *саму людську природу*. Ці виклики пов'язані зі світоглядною цариною людини, а отже, постають такими, що можуть як впливати на філософську освіту, так і бути детермінованими нею. Які це виклики?

По-перше, це *виклик неототалітаризму* або неототалітарний виклик. Цей виклик спричинюється передусім новітнім міжнародним тероризмом і, відповідно, і означає появу новітнього тоталітаризму або неототалітаризму. Важливо усвідомити, що даний виклик породжується терористичними загрозами і, одночасно, породжує їх. На початку XXI ст. маємо виражену проблему відновлення тоталітарних тенденцій у суспільному житті, які приховані за зовнішніми ознаками демократії. Це зумовлено як екологічними небезпеками, так і небезпеками світового тероризму, який є результатом зіткнення культур і цивілізацій в умовах економічної й політичної глобалізації. Неототалітаризм значною мірою породжується і конкуренцією різних проєктів глобалізації, представлених, наприклад США, Росією, Китаєм тощо.

Неототалітаризм – це тоталітаризм епохи екранної культури і *екранного способу життя*. Це тоталітаризм епохи соціальних мереж та інформаційних війн. На відміну від посттоталітаризму, неототалітаризм здатний задіяти ресурси інформаційного суспільства, особливо екранної культури – телебачення та Інтернету, де відбуваються різноманітні дискусії, які *належним чином модеруються*. Неототалітаризм – це тоталітаризм, в якому пряма пропаганда доповнюється *технологіями ідеологічно*

заангажованих модерацій стихійних або спровокованих дискусій – передусім у соціальних мережах Інтернету. Саме такими є неототалітарні тенденції у формуванні суспільної свідомості, колективного позасвідомого й громадської думки. Згадуючи відоме дослідження авторитарної особистості, здійснене Т. Адорно [2], слід припустити, що модератори, які маніпулюють свідомістю через приєднання до вільних дискусій в Інтернеті, є вже *неототалітарними особистостями* і їх буття потребує окремого ґрунтового дослідження.

Не слід забувати, що неототалітарні тенденції значною мірою зумовлені й екологічною кризою, яка поєднується з *кризою нестачі ресурсів*, і не лише енергоносіїв, а й *питної води*, що посилює конкуренцію потужних геополітичних гравців.

По-друге, новим викликом глобалізації є *гендерний виклик* або *виклик гендерних інновацій*. Це виклик гендерною рівністю та свободою вибору гендерної й сексуальної ідентичності. Практика гендерної рівності для багатьох країн, що століттями перебували у патріархальному бутті, стає приховано деструктивною – аж до гальмування народжуваності та демографічної кризи. З іншого боку, маємо низку інновацій у організації сексуального життя. В західному світі, передусім у світі протестантської цивілізації, все більш звичними стають одностатеві шлюби і навіть виховання дітей у таких шлюбах, що робить їх *одностатевими сім'ями*. Різноманітні статеві переверзії, які століттями вважалися аморальними, починають сприйматися лише як девіації, що є результатом

особистого вибору і не мають відношення до суспільної моралі.

По-третє, це *виклик трансгуманізму*. Цей виклик пов'язаний з бажанням сучасної людини трансформувати свою тілесність за допомогою біо- та нанотехнологій аж до подолання видовової межі тривалості життя. Глибокі екзистенціальні й соціокультурні колізії, що супроводжують та будуть супроводжувати це, цікаво осмислили Ф. Фукуяма [16] та Ю. Габермас [17]. Виклик трансгуманізму є найменш відчутний в сьогоденній Україні, але він у своїх філософсько-ідеологічних формах сигналізує про важливу проблему – бажання еволюціонувати не в морально-духовній, а у фізично-тілесній площині, безкінечно продовжуючи та підсилюючи буденний вимір людського буття.

Закономірним є припущення, що відповіді на ці виклики породжують актуальні завдання філософської освіти і науки в світі загалом і в Україні зокрема.

2. ФІЛОСОФСЬКА ОСВІТА І НАУКА В СУЧАСНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ЯК ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИК НЕОТОТАЛІТАРИЗМУ

Сучасна Україна знаходиться в геополітичному оточенні, в якому масо виражені авторитарні та неототалітарні тенденції. Дані тенденції не можуть не впливати на суспільну свідомість і колективне позасвідоме нашої країни. Результатом є позасвідоме (а інколи усвідомлене) бажання деяких представників політикуму замінити філософію як вільну та критичну думку ідеологією, що може виражатися, зокрема, у витісненні філософії з університетів як *нормативної дисципліни*.

В такій ситуації слід чітко усвідомлювати, що тоталітаризм

починається з наступу на філософію. Завдання всіх гідних інтелектуалів сьогодні – зберегти кількість годин філософії в університетах – як для філософів, так і для нефілософів. Не слід забувати й ту обставину, що згідно з освітніми інноваціями вчений ступінь в галузі будь-яких наук в Україні має називатися “доктор філософії” – той, хто на шляху наукової креативності дійшов до філософських проблем своєї галузі знання, .

При цьому слід усвідомити, що викладати філософію потрібно по-новому. Досить переказувати підручники і навіть оригінальні тексти, студенти самі повинні прочитати їх. Для викладачів філософії настав час вступити в діалог зі студентами, демонструючи свою екзистенціальну і громадянську позицію. Бо головне завдання викладання філософії в університеті – актуалізація філософського світогляду – самостійного, критичного, творчого і внутрішньо цілісного – світогляду вільної людини, яка здатна приймати відповідальність за свою свободу і поважати свободу Ближнього. Навіть якщо у Ближнього інші світоглядні цінності і принципи.

Але чому дискусія про необхідність філософії в університеті як обов'язкової дисципліни виникає саме сьогодні? У нинішньому світі, в якому, наче віруси, поширюються неототалітарні моделі мислення і дії, в будь-якій постреволюційній країні (як на Заході, так і на Сході) новим політичним лідерам потрібна досить велика маса людей з буденним світоглядом – несамостійним, некритичним, нетворчим, – глибинно протилежним філософському. Ця маса потрібна політикам як середовище їх ідеологем і міфологем (під час виборів з такої маси

формується “свідомий” або “ядерний” електорат), а їх покровителям – як середовище споживання.

Філософія завжди протистоїть цьому. Вона не дає перетворити людей у натовп, який заганяють на демонстрації, мітинги, в табори, на війни, в нескінченне очікування щасливого майбутнього.

Сьогодні всі ми повинні розуміти надзвичайну актуальність філософії та філософської освіти. Адже заміна філософії ідеологією означає загибель демократії. Ідеологія замість філософії – доля тоталітарних суспільств. Але чим ідеологія відрізняється від філософії? Ідеологія дає прості відповіді на складні питання. Філософія теж може давати прості відповіді на складні питання, але вона завжди завершується *новими питаннями*. Вона спонукає людину мислити і шукати істину самостійно.

Нове запитання: якщо філософія в університеті є *лише* факультативною дисципліною, чи може це сприяти інтелектуальному і духовному розвитку студентів? На перший погляд, так. Однак в умовах посттоталітарної університетської системи у ректорів і деканів є велика спокуса вибудувати ситуацію так, щоб замість філософії та філософських дисциплін запропонувати власні спецкурси. Коли філософія в університеті демократичної країни стає факультативно, ця країна робить крок до тоталітаризму. Або до неототалітаризму.

І науковці, і політики повинні визнати, що обмеження філософії в університеті обмежує *саму ідею університету*, що веде до стагнації університетського життя. Філософія в університеті не може бути факультативною, як не можуть бути факультативними етика, естетика,

культурологія, психологія, політологія, соціологія, іноземні мови.

Немає нічого гіршого за випускника університету, компетентного і навіть розумного в певних межах, але позбавленого мудрості, внутрішньої свободи і критичності світогляду, в результаті чого він перетворюється на маріонетку політтехнологів і пропагандистів.

Філософія – це культура мислення. Якщо філософія не буде обов'язковим предметом в університетах України, вже через рік можемо очікувати зниження інтелектуального рівня студентів.

А це означає, що студенти втраять здатність освоювати сучасний рівень спеціальних дисциплін. Ми вже не кажемо про філософію як джерело смислів і моральної культури студентів.

Взагалі думка про ненормативність філософії (і філософських дисциплін) в університеті викликає образ студента з ненормативною лексикою і вельми *нормативними думками*, вкладеними рекламою і пропагандою.

Але може, дійсно, філософію, як *дисципліну свободи та критичності думки*, треба зробити такою, що обирається вільно й критично? Давайте уявимо, що в якійсь студентській групі є п'ять талановитих студентів (нефілософів), які хочуть вивчати філософію, а більшість байдужі до неї. Невже ці п'ятеро повинні бути позбавлені філософії через вибір більшості? Ті п'ятеро, які згодом можуть стати справжніми вченими, режисерами, політиками і змінити на краще життя країни?..

Ми повинні усвідомити, що філософія як культура мислення дає імпульс до розвитку не просто ерудиції та навичок, а *інтелекту*. Адже тільки філософія актуалізує *фахівця-інтелектуала*, який буде

додумувати все до кінця і усвідомлювати як матеріальні, так і моральні наслідки своїх вчинків, в тому числі і актів корупції.

Будь-яке згортання університетської філософської освіти і науки у будь-якій країні й *особливо* в умовах України початку XXI ст. – це справжній гуманітарний геноцид. І не просто викладачів філософії, а й всієї нації. Адже філософія – це мистецтво примирення у суспільстві світоглядного протистояння. В умовах, коли ідеологи і пропагандисти по різні боки кордонів намагаються максимально посилити світоглядне протистояння, філософія закликає до *світоглядного діалогу*, без якого мир неможливий.

Філософія формує вільно і гуманістично мислячих людей, і це найкраща протидія війні як способу вирішення конфліктів, який складає саму суть антидемократичного мислення і дії. При цьому слід розуміти, що вільнодумні гуманісти, яких розвиває філософія – і в університетах, і за їх межами – повинні бути в достатній кількості і не повинні бути маргіналами. Це можливо тільки в тому випадку, якщо філософська освіта має певний рівень і якості, і кількості – якщо філософія є обов'язковою дисципліною в університеті. Політики повинні зрозуміти, що зворотне обернеться духовною катастрофою, яка вийде за межі освіти і матиме глибинні економічні, політичні та гуманітарні наслідки.

В умовах гібридних воєн, фундаментальною складовою яких є інформаційні війни, що розхитують держави зсередини, породжуючи атмосферу страху, ненависті й пошуку "ворогів народу", філософська освіта – найкраща пігулка від ксенофобії, епідемію якої ми спостерігаємо в

багатьох країнах світу. Приймати цю пігулку особливо корисно в студентському віці.

Особливо слід звернути увагу на важливість філософської освіти в Україні для здійснення справжньої перемоги в інформаційній війні. Такою перемогою є не лише актуалізація критично й гуманістично мислячих людей, а й набуття *світоглядної цілісності* країни. У XXI столітті така цілісність вже не може бути результатом домінанти однієї ідеології. Це – світоглядний діалог, який ініціюють люди з філософським світоглядом. А такі люди формуються в університетах, обов'язково вивчаючи крім спеціальних дисциплін й філософію, яку можна визначити і як мистецтво світоглядного діалогу.

Філософія як мистецтво світоглядного діалогу є неможливою без *краси відносин* Учителя і Учня в процесі філософської освіти і науки. Краса відносин Учителя та Учня у філософії, з одного боку, означає повагу до Вчителя, а з іншого – здатність вийти за межі його ідей. Такий підхід дозволяє виокремити декілька принципів спілкування Вчителя та Учня. Перший – неплідний, коли Учень повторює ідеї Вчителя, не доповнюючи своїми креативними знахідками. Другий принцип постає протилежністю першого, проте також є неплідним, – коли Учень повністю відкидає підхід Вчителя, забуваючи про його ідеї та особистість. Третій підхід піднімається над обмеженістю двох перших – Учень розвиває ідеї Вчителя, доповнюючи новими ідеями та концептами. Саме такий підхід породжує можливість "нового світанку" [5] для філософської освіти XXI ст. – як в загальноєвропейському, так і в українському контекстах.

Для західної культури еталонними щодо краси відносин Вчителя та Учня

стали відносини Платона і Сократа. "Платон приймає ідеї свого Вчителя, робить Сократа головним персонажем своїх діалогів і розвиває його вчення [12, с. 278]".

Лише по-справжньому діалогові й співтворчі відносини філософів і їх послідовників здатні бути відповіддю на виклик неототалітаризму, який непомітно руйнує і партнерство, і співтворчість. Це означає, що будь-яка філософська освіта у демократичному суспільстві є, одночасно, і наука – викладання та освоєння філософських знань з необхідністю доповнюється дослідницькою роботою, *філософською творчістю*.

3. ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФСЬКОЇ АНТРОПОЛОГІЇ ЯК ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ ГЕНДЕРНИХ ІННОВАЦІЙ І ТРАНСГУМАНІЗМУ: КОНЦЕПТИ ГЕНДЕРНОГО ПАРТНЕРСТВА ТА АНДРОГІНІЗМУ

Звернемося тепер до гендерного контексту філософської освіти, який останнім часом стає все важливішим, що по-перше, зумовлено присутністю в сучасному освітньому процесі чоловіків і жінок, як на рівні викладачів, так і на рівні студентів або учнів, тобто практикою гендерної рівності в освіті, а, по-друге, окресленим вище викликом гендерних інновацій, який має нині глобальне звучання.

Гендерний аспект проблеми філософської освіти стає надзвичайно актуальним передусім у зв'язку з виходом у простір культури та цивілізації жінки, яка прагне реалізуватися у всіх проявах соціального життя. Це викликає фундаментальні смисложиттєві питання студентів, на які викладач повинен обґрунтовано відповідати. Чому так багато соціально успішних чоловіків та жінок є внутрішньо

самотніми? Чи повинна сім'я та народження дітей бути головною цінністю в життєвому світі жінки? Як бути чоловікові у ситуації, коли його дружина реалізується в більшій мірі і відповідно більше заробляє? Як бути жінці, якщо чоловік заважає її професійній реалізації, вимагаючи бути домогосподаркою, "матір'ю його дітей"? Разом із тим останнім часом постають нові питання: наскільки припустимим є прагнення до стосунків з власною статтю – аж до створення шлюбу? Що в сучасній культурі є нормою, а що патологією у відносинах між статями?

Найбільшою мірою ці питання стосуються такої філософської дисципліни як філософська антропологія, яка вивчає людську природу, її еволюцію та її межі. Відповідаючи на ці питання, філософська антропологія стає мета-антропологією як філософією статі – виходить за межі патріархального підходу до людини; при цьому, однак, вона виходить і за межі феміністичного підходу, рухаючись від концепту гендерної рівності до концепту гендерного партнерства. Спробуємо проаналізувати це докладніше.

Низка дослідників у галузі філософської антропології вважають, що досягнення гендерної рівності гальмується *гендерними стереотипами*, які стримують реалізацію особистості. Не можна не погодитися, що передусім це стосується жінок. Наприклад, є стереотипи про те, що жінки не можуть служити в армії, займатися політичною діяльністю, бути вченими, художниками тощо. Якщо вдається перебороти гендерні стереотипи, жінка може реалізувати найтаємніші мрії про професійну реалізацію. Це – позитивний бік ідеї і практики

гендерної рівності. Негативним є маскулінізація жінок, що втрачають жіночність – здатність до любові і співчуття. Результатом занадто завзятого подолання гендерних стереотипів стає самотність. Звичайно, гендерні стереотипи можуть гальмувати і розвиток особистості чоловіка, призводячи до виконання чужих для себе ролей і руйнуванню відносин з близькою людиною, однак в умовах патріархальної цивілізації від них більше страждають жінки.

Дуже важливо зрозуміти, за якою межею мова йде вже не про стереотипи, а про *архетипи* чоловічого і жіночого – основи, на яких будується людське буття і “подолання” яких руйнує людську природу. На біологічному рівні архетипи чоловічого і жіночого розкривають себе в чоловічій і жіночій сексуальності і своєрідності проявів волі до продовження роду, що визначають образи батька і матері, на екзистенціальному рівні, вони виявляються як духовність і душевність – глибинні прояви чоловічості і жіночності. Душевність означає здатність до любові і співчуття, переживання самоцінності сьогодення. Духовність співвідноситься із глибинними проявами чоловічого начала – спрямованістю в майбутнє, бажанням свободи, нехай навіть усупереч любові.

Вищий сенс гендерної рівності полягає в тому, що кожна особистість повинна стати цілісною, гармонійно з'єднавши в собі духовність і душевність. Таку особистість можна назвати *андрогінною*. Андроґінна особистість прагне до рівності чоловіка і жінки не заради самої рівності, а заради єдності свободи і любові. Рівність для неї виступає не

метою, а засобом. При цьому андроґінна особистість не заперечує свою біологічну стать, навпаки, підсилює її плідні прояви.

При цьому ми можемо припустити, що для безлічі жінок конструктивніше рухатися від жіночності-душевності до чоловічості як духовності, для більшості чоловіків, напевно, більш природним є шлях від духовності до душевності. Щоб не платити самотністю за успіх у професії, і чоловікові, і жінці потрібно рухатися від гендерної рівності до *гендерного партнерства* і в цьому бачити красу відносин.

Гендерне партнерство – це така стратегія життя чоловіка і жінки, коли відносини з протилежною статтю будуються на розумінні і толерантності. У просторі гендерного партнерства людина здатна чути і слухати, бачити в Іншому особистість, готова до співробітництва і співтворчості. Гендерне партнерство звільняє особистість від нескінченної боротьби за владу, реваншизму і помсти стосовно протилежної статі, відкриваючи плідній взаємодії.

Але для досягнення гендерного партнерства необхідно пройти дуже непростий шлях подолання егоцентризму, жалості до себе і безжалісності до Іншого.

Можна констатувати, що відносини між чоловіком та жінкою з необхідністю повинні бути доведені до партнерства, адже всі плідні тенденції у сучасному світі характеризуються спрямованістю людства до комунікативної відкритості, діалогічності, толерантності як найважливіших людських цінностей, що долають відчуження та екзистенціальну самотність. Вирішити проблему партнерської взаємодії статей можна лише тоді, коли з'ясуємо питання про *специфіку*

партнерської взаємодії чоловіка та жінки, яке є конкретизацією питання про глибинний, онтологічний сенс статі. Не можна не погодитися з М. Бердяєвим, який справедливо зазначає, що "чоловік тільки стать, половина, він є продукт світової розірваності... І жінка – стать, половина [7, с. 25]", а отже, сенс статі у створенні нової цілісності. Подолання статевої розірваності М. Бердяєв вбачає в подоланні статі через ствердження нової цілісної індивідуальності, а після цього – з'єднання з іншою цілісною індивідуальністю через любов-андрогінізм, що долає статево розполовиненість. На основі такого підходу М. Бердяєва логічно припустити, що гендерне партнерство у вищих своїх формах є співтворчістю чоловіка та жінки, яка розкриває та підсилює самореалізацію кожного з них.

Принципово іншу позицію зустрічаємо у О. Вейнінгера. Продуктивне з'єднання статей для нього не є необхідним, більше того, воно не є можливим. У роботі "Стать та характер" [9] він приписує чоловічому все позитивне та цінне, жіноче ж є лише відображенням і тінню чоловічого. О. Вейнінгер є одним з філософів, які свідомо постулюють позицію зневаги до жіночого начала, що унеможлиблює гендерне партнерство. Якщо ця зневага у більшості мислителів патріархальної доби існує на підсвідомому та контекстуальному рівні (наприклад, у З. Фрейда та його школи), то у текстах О. Вейнінгера вона виривається на поверхню. Цей автор послідовно постулює те, що інші патріархальні мислителі мали на рівні передчуття – жіноче є вторинним по відношенню до чоловічого. Дана позиція ґрунтується на тому, що "в

західній культурі з моменту утвердження патріархату жіноче та чоловіче стали порівнювати як матерію та дух [18, с. 47]".

Відповіддю патріархальним поглядам на стать стають феміністичні. В феміністичних теоріях відбувається спроба підняти жінку з колін і надати їй рівні права з чоловіком. Деякі авторки займаються цим достатньо невротично, але певна категорія дослідниць проводить виважений та коректний аналіз стану жінки в суспільстві. Так, цікаві роздуми про стать та різницю в психологічному розвитку чоловіка та жінки ми бачимо в роботі американського антрополога та психолога К. Гілліган "Іншим голосом. Психологічна теорія та розвиток жінок [10, с. 352–371]". Авторка переконана, що у чоловіків формується особлива *мораль справедливості*, тоді як у жінок – *мораль любові та турботи*, що зумовлює специфіку буття у суспільстві і чоловіка, і жінки.

Поруч із патріархальним та феміністичним підходами до проблеми статі існує підхід андрогін-аналізу [14, с. 12–13], який, розвиваючи окреслені вище підходи М. Бердяєва, пропонує концепцію статі, що виходить за межі як патріархальних, так і феміністичних настанов. "Сутність андрогін-аналітичного підходу – у визнанні не лише рівноправності чоловічого та жіночого, а й у постуляції необхідності їх партнерської взаємодії на психологічному, соціальному та екзистенціальному рівнях [12, с. 255]".

В андрогін-аналізі ключовим є концепт *екзистенціального андрогінізму* [14, с. 431–432], який описує динамічну цілісність людської особистості та відносин між особистостями завдяки гармонійному зростанню як чоловічого, так і

жіночого начал людського буття. Важливо зазначити, що андрогінізм, на відміну від гендерного партнерства, означає взаємодію чоловіка та жінки на основі любові, а не лише – дружби й толерантності. Проте шлях до андрогінізму в сучасному світі можливий саме через гендерне партнерство, яке долає негативні психологічні, соціальні та екзистенціальні наслідки гендерної рівності.

Для усвідомлення багаторівневої взаємодії в гендерному партнерстві, доцільно звернутися до виділених в межах метаантропології як філософської основи андрогін-аналізу буденного, граничного та метаграничного вимірів буття чоловічого та жіночого. Таке звернення дозволить нам конкретизувати дані стратегії, а тому і більш конкретно побачити багатоплановість і колізійність шляхів набуття гендерного партнерства.

Буденне буття, де людиною керують воля до самозбереження та воля до продовження роду [14, с. 68–69], відношення статей будуються за моделлю “Я – Воно” або “Я – Об’єкт”. Тому буденне буття з необхідністю породжує маніпуляцію однієї статі іншою. Екзистенціально кожна людина відчуває в буденності свою розірваність і розполовиненість, статево відчуження. В цьому вимірі жінка відчуває те, що вона жінка, а не особистість, а чоловік зосереджується на своїй маскулінній ролі. Актуалізуються фізично-тілесні та соціальні якості людини, а не особистісні, культивуються інтереси роду, а не персони.

У просторі граничного буття людини [14, с. 69–70] воля до влади зумовлює граничне посилення маніпуляції однієї статі іншою. Саме на шляху волі до влади

екзистенціальна ворожнеча між чоловіком та жінкою стає найбільш болючою. Альтернативна ж волі до влади – *воля до культуротворення* – в граничному бутті спрямовує особистість до продукування артефактів. Але створені ними артефакти культури, наче стіна, розділяють їх; при цьому позитивним в усамотненні є той факт, що відбувається глибинна актуалізація особистісного буття людини.

У метаграничному бутті [14, с. 67–68], де людина спрямована волею до любові, свободи і толерантності, відбувається дійсно екзистенціальне, а не інстинктивне чи формальне об’єднання чоловічої та жіночої статей у любові. Жінка та чоловік як біологічні істоти, розвиваючи психологічний та екзистенціальні виміри статі, *набувають цілісності особистості* і складають андрогінне ціле, яке не є симбіотичним зв’язком, а творчо-особистісним об’єднанням двох цілісних особистостей. В цьому і полягає сутність стратегії екзистенціального андрогінізму або стратегії актуалізованої статі, яка “передбачає два його виміри – *особистісний андрогінізм*, який означає внутрішню цілісність, цілісність духовності та душевності в людині та *комунікативний андрогінізм* – не лише внутрішню цілісність кожної особистості, а й цілісність краси відносин чоловіка та жінки у люблячій цілісній парі [12, с. 274]”.

Стратегії гендерного партнерства та андрогінізму дозволяють актуалізувати негативні наслідки як гендерної рівності, так і трансформації гендерної ідентичності, а тому є сьогодні найважливішими предметами філософської антропології.

Вельми важливим предметом сучасної філософської антропології є й гендерні стратегії освіти, які здатні

як гуманізувати, так і дегуманізувати освіту взагалі й філософську освіту зокрема.

Архетиповою в сучасній українській освіті є маскулінна або патріархальна стратегія особистості викладача, який в навчальному процесі застосовує субординацію, що складає основу стосунків у чоловічому світі. Отже, таку стратегію доцільно назвати *маскулінно-субординативною* [12, с. 281]. Подібна стратегія має свої позитивні та негативні риси. Дійсно, субординація, в освіті є необхідною умовою ефективного навчання, але, по-перше, недостатньою, а по-друге, виходячи за певну межу, вона призводить до відношення до Іншого як до об'єкту.

Останнім часом все більше поширюється координативна освітня стратегія, яку в контексті нашого дослідження можна було б назвати *фемінно-координативною* [12, с. 281]. Дана стратегія особистості викладача теж має свої позитивні (гнучкість, терпимість) та негативні (відсутність стратегічності, твердості) риси і є також необхідною, але недостатньою умовою ефективного навчання.

Чи може бути знайдена синтеза маскулінно-субординативної та фемінно-координативної стратегій освіти, яка поєднала б всі їх позитивні риси? В контексті сказаного, її можна визначити як *андрогінну (андрогінно-цілісну) або гуманістичну* [12, с. 281]. Така стратегія передбачає вихід за межі монологічності навчального процесу у співтворчий діалог зі студентами й аспірантами.

Отже, ми говоримо про *андрогінну особистість* в освітньому процесі, яка передусім є цілісною особистістю, в якій гармонійно поєднані духовне та душевне начала – глибинна чоловічість та жіночість. Цілісність андрогінної особистості зумовлює її

творчий характер. Андрогінна особистість – це *творча особистість*. Але це особистість, яка спрямована не на будь-яку творчість, а на *андрогінну творчість* – творення цілісності в людському бутті як краси відносин та вчинків [12], творення єдності духовного та душевного начал.

Андрогінна особистість, яка спрямована на духовний і душевний розвиток, є альтернативою постлюдини – головного концепту й образу трансгуманізму, істоти, що долає людину шляхом тілесних метаморфоз, які йдуть не з середини, а ззовні. Це може глибинно автоматизувати й технологізувати не лише тілесність людини, а й її *свідомість*, викликаючи відчуження свідомості від душевності і духовності. Натомість андрогінна особистість є результатом іманентного розвитку як самоактуалізації, що доводиться до актуалізації краси відносин Іншим – до співтворчості з Іншим. Фундаментальним результатом вивчення філософської антропології в університеті є формування такої андрогінної особистості у різноманітні *краси вчинків і краси відносин зі світом*.

4. АКТУАЛЬНІСТЬ ФІЛОСОФСЬКОЇ ОСВІТИ І НАУКИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІСТЬ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Звернемося тепер до філософської освіти в цілому і поставимо важливе запитання: в чому принципове значення філософії та філософських дисциплін для студентів-нефілософів? Є, принаймні, три відповіді на це питання.

1. Філософська освіта формує культуру мислення будь-якого спеціаліста.

Якщо філософія не буде обов'язковим предметом в

університетах України, вже за рік можемо очікувати зниження інтелектуального рівня студентів. А це означає, що студенти втратять здатність по-справжньому засвоювати сучасний рівень спеціальних дисциплін.

Важливим виявом культури мислення є критичність мислення, що в умовах перманентної інформаційної війни, є вкрай актуальним. Без критичного мислення випускник університету стане маріонеткою вітчизняних політиків-популістів і іноземної пропагандистської машини.

2. Філософська освіта актуалізує креативність – здатність вирішувати проблемні питання, діючи гнучко і нестандартно.

Без актуалізованої філософією креативності випускник буде лише повторювати засвоєні алгоритми та навички, буде нездатний до інноваційних рішень, без яких неможливо уявити фахівця у сучасному мінливому світі з дуже високим рівнем конкуренції.

3. Філософська освіта формує моральну культуру.

Філософія та філософські дисципліни є джерело становлення духовних цінностей та моральної свідомості студентів. Це означає, що в процесі філософської освіти студенти-нефілософи усвідомлюють глибину відповідальності за свої дії в професії та за її межами, набувають духовний досвід гуманізму, який надалі стає практичним досвідом.

Яке значення має кандидатський іспит з філософії для аспірантів, які будуть захищати дисертації не з філософських наук? Очевидно, що культура мислення, креативність, моральна культура в науковому пізнанні є вкрай важливими. При цьому перехід на науковий ступінь доктора філософії для будь-якого

спеціаліста спричинює особливе значення філософії для аспірантів.

Проте чи здатна сучасна філософія в університеті розвивати інтелектуала, який має не лише професійну компетентність і креативність, а й моральну відповідальність за свої дії? Так, якщо врахувати, що на протязі становлення філософії в незалежній Україні сформувалася низка шкіл та напрямків, які мають не лише загальнонаціональний, а й міжнародний резонанс. Це, наприклад, школи і напрямки філософії освіти В. П. Андрущенка, екзистенціальної антропології та філософської антропології як метаантропології, до розвитку яких причетні автори даного дослідження, – ті школи й напрямки, що продовжують найкращі тенденції Київської світоглядно-антропологічної школи, яка ще з 60-х років минулого століття дала інтелектуальну відповідь тоталітаризму – спочатку приховану, а потім – відверту.

За будь-яких обставин сучасна українська філософія продовжить цю відповідь, актуалізуючи особистість випускника університету відкритого суспільства. Особистість, яка має філософський світогляд – самостійний, критичний, творчий, гуманістичний і внутрішньо цілісний. У формуванні такого світогляду – головне і вічне завдання філософії в університеті.

Звернемося тепер до студентів-філософів, прояснюючи значення результатів філософської освіти як для них, так і для суспільства. Така постановка проблеми є вкрай важливою для сучасної України, в якій знову і знову постають питання: що філософи можуть конкретно робити для зміни ситуації у кризовому суспільстві? В якій практичній формі

філософія може допомогти своїй країні в період граничних випробувань?

Спробуємо пошукати відповіді.

По-перше, у якості викладачів університетів філософи можуть розвивати у студентів і аспірантів культуру мислення і діалогу, пробуджувати критичність і толерантність, креативність і гуманізм.

По-друге, філософи можуть і повинні перетворюватися на практичних психоаналітиків, щоб актуалізувати всі ці духовні та душевні якості у “дорослих” бізнесменів і політиків, даруючи їм філософський світогляд. Слово “дорослих” написано в лапках, тому що багато сильних цього світу є досить інфантильними на екзистенціально-психологічному та світоглядному рівнях і робота з філософськими психоаналітиками виключно важлива не тільки (і не стільки) для них, а й для всього суспільства. Прикладом такого філософського психоаналізу в Україні може бути андрогін-аналіз, теорія і практика якого зараз активно розвивається авторами цієї статті та їх учнями [14, с. 5].

По-третє, філософи можуть бути публіцистами, блогерами, теле- і радіоведучими, вносячи в суспільство імпульси гуманізму і філософського діалогу в його найбільш практичних і зримих формах – креативного формування спільних цінностей в ім'я миру. Автори цього дослідження мають практичний досвід ведення авторських філософських теле- і радіопрограм й усвідомлюють їх значення для актуалізації громадянського суспільства в Україні.

По-четверте, філософи здатні бути філософськими романістами й есеїстами, (а часом сценаристами, режисерами і художниками), породжуючи своїм філософським

мистецтвом прояснення свідомості і моральне очищення у досить широких верств населення і тих, хто вважає, що має право правити народом і вести його. Саме *філософське мистецтво* [19, с. 111-118] може сприяти реальному, а не ілюзорному єднанню нації.

І, нарешті, сучасні філософи здатні від філософії політики перейти до *філософії в політиці*, ставши філософами-політиками, практично діючими в структурах конкретних політичних проектів. В умовах кризового суспільства це не тільки можливість, а й необхідність, що потребує дійсності.

При цьому потрібно чітко розуміти: якщо філософ не є політиком, це створює проблеми для нього одного. Якщо ж політик не є філософом, це може створити проблеми для всього людства.

Світові потрібен політик-філософ у єдності з учителем-Філософом, адже тільки філософія породжує справжню ефективність і гуманність політика в нинішніх нелюдських умовах. Дистанція між політиками і філософами породжує страждання і кров, а в кризових суспільствах – ще й у масових масштабах.

Давайте скажемо відверто: політика без філософії – це зброя масового враження. Варто задуматися, чому політики, впадаючи в крайнощі, знову і знову роблять наше життя нестерпним? Чи не час примусити їх прислухатися до філософів? Чи не час філософам хоч іноді виходити з кабінетів і аудиторій? Виходити до суспільства за допомогою публіцистики, есеїстики і мистецтва?

Зрозуміло, що філософія потрібна не тільки політику, а й художнику, і лікарю, і педагогу. Приєднуйтеся до

будь-якої професії, філософія робить її більш гармонійною і повноцінною.

Наостанок окреслимо можливі сценарії розвитку філософської освіти і науки в Україні початку XXI століття.

Сценарій 1. Філософія національної меншwartості або філософія “молодшого брата”.

Подібна філософія займається виключно перекладами і коментарями зарубіжних авторів. Вона перетворюється в Історію філософії і тому вислизає від історії Філософії. Така собі “філософія освічених тубільців”. Вона відмовляється від свободи творчої думки і самотності в ім'я благ цивілізації і розчищає дорогу транснаціональним корпораціям, що поєднується сьогодні в Глобальну Матрицю для всіх самотніх і бажаних інтенсивності споживання в кредит.

Сценарій 2. Філософія національної надцінності.

Така філософія свідомо чи несвідомо заціклюється а) на вивченні лише вітчизняних авторів; б) на дослідженні величч національного духу (ідеї) як найдавнішого, глибокого і значного для глобалізованого світу; б) на винахід “велосипедів”-схем, що остаточно пояснюють всю світобудову. Це філософія *чистого національного розуму*. Така філософія несе в собі зародки тоталітаризму, як, втім, і “філософія освічених тубільців”.

Сценарій 3. Філософія гідності або справжня Філософія.

Це авторська філософія особистостей, відкритих діалогу – з класиками і

сучасниками, прихильниками та опонентами. Це філософія, що пробуджує свободу думки і креативність. Це філософія авторів, які мають *мужність* зайняти позицію і прийняти повну відповідальність за свої ідеї і вчинки. Це філософія, що ставить питання, які реально хвилюють сучасників, і дає на них ясні (хай і не завжди прості) відповіді. А потім ставить нові питання. Це філософія, що знаходить золоту середину між крайнощами *тільки пізнання* і *тільки творчості*. Це філософія, яка позбулася снобізму ритуальної академічності і прийняла есе, вірш, роман, казку і фільм як свої *дійсні прояви*. Це філософія, яка контролює політичні ідеології – і за допомогою іронії, і за допомогою пафосу. Це філософія, що пом'якшує фанатичні прояви релігії.

Це філософія подолання війни у відносинах між особистостями і народами. Це філософія, що усвідомлює національну ідею як логіку виходу національної культури на світовий рівень, а тому шукає основне протиріччя *всього* свого часу, прагне духовно розв'язати його і вийти до глибинних суперечностей людського буття, що пронизують *всі часи і країни*.

Очевидно, що лише розвиваючись шляхом третього сценарію, філософія в Україні може бути цікавою світові і стати ключем для гідного майбутнього своєї країни.

Майбутнього, в якому Україна буде дійсним суб'єктом світової історії.

Література

1. Аббаньяно И. Экзистенция как свобода / И. Аббаньяно // Вопросы философии, 1992. – № 8. – С. 145–156.

2. Адорно Т. Исследование авторитарной личности / Т. Адорно. – М. : Серебряные нити, 2001. – 416 с.

3. *Андрущенко В. П.* Майбутнє університетів у контексті протиріч ХХІ століття: академічний прогноз / В. П. Андрущенко // *Філософія освіти: науковий часопис*. – 2009. – № 1–2. – С. 7–12.
4. *Андрущенко В. П.* Освітня політика (огляд порядку денного) / В. П. Андрущенко, В. Л. Савельєв. – К.: "МП Леся", 2010. – 368 с.
5. *Андрущенко В. П.* Світанок Європи: проблема формування нового учителя для об'єднаної Європи ХХІ століття. – 3-тє видання / В. П. Андрущенко. – К.: Знання України, 2015. – 1099 с.
6. *Андрущенко Т. І.* Духовні цінності студентської молоді: сутність, структура, пріоритети / Т. І. Андрущенко // *Глея: історія. Політологія. Філософія*: зб. наук. праць. Вип. 11. – К., 2008. – С. 271–280.
7. *Бердяєв Н. А.* Філософія вільного духа / Н. А. Бердяєв. – М.: Республика, 1994. – 480 с.
8. *Бердяєв Н. А.* Ерос и личность. Філософія пола и любви / Н. А. Бердяєв. – М.: Прометей, 1989. – 159 с.
9. *Вейнингер О.* Пол и характер / О. Вейнингер. – М., 1992. – С. 289.
10. *Гиллиган К.* Иным голосом. Психологическая теория и развитие женщин / К. Гиллиган // *Этическая мысль* 1991. – М., 1992. – С. 352–371.
11. *Історія філософії: проблема людини.* Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником / під ред. Н. Хамітова. – К.: КНТ, 2015. – 396 с.
12. *Крилова С.* Краса людини: особистість, сім'я, суспільство (соціально-філософський аналіз) / С. Крилова. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2011. – 344 с.
13. *Малахов В.* Етика спілкування. Моральні передумови спілкування: повага, співчуття, любов / В. Малахов // *Етика: Курс лекцій: навч. посібник*. – К.: Либідь, 1996. – 290 с.
14. *Философская антропология: словарь.* – Издание 2-е. / под ред. Н. Хамитова. – К.: КНТ, 2014. – 472 с.
15. *Фромм Э.* Бегство от свободы / Э. Фромм. – М.: Олимп, АСТ, 1998. – С. 176–396.
16. *Фукуяма Ф.* Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции / Ф. Фукуяма. – М.: АСТ, Люкс, 2004. – 352 с.
17. *Хабермас Ю.* Будущее человеческой природы / Ю. Хабермас. – М.: Весь мир, 2002. – 144 с.
18. *Хамитов Н.* Філософія статі: прояснення предмета / Н. Хамітов // *Філософська думка*, № 6. – 2000. – С. 45–55.
19. *Хамитов Н.* Філософія: бытие, человек, мир / Н. Хамитов. – К.: КНТ, Центр учебной литературы, 2006. – 456 с.
20. *Хамитов Н.* Этика и эстетика: словарь ключевых терминов / Н. Хамитов, С. Крилова, С. Минева. – К.: КНТ, 2009. – 336 с.
21. *Habermas J.* Die Zukunft der menschlichen Natur. Auf dem Weg zu einer liberalen Eugenik / J. Habermas. – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2001. – 115 S.
22. *Herzfeld M.* Meta-Anthropology: Semiotics in and out of Culture / M. Herzfeld // *Semiotics and International Scholarship: Towards a Language of Theory*. – Springer Netherlands, Indiana University, USA, 1986. – P. 209-221.
23. *Khamitov N.* Metaanthropology as a philosophy of moral education in conditions of multicultural world / N. Khamitov, S. Krylova. – Jinju, 2011. – P. 30–31.

ХАМИТОВ НАЗИП ВИЛЕНОВИЧ,
КРЫЛОВА СВЕТЛАНА
АНАТОЛЬЕВНА.
ФИЛОСОФСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И
НАУКА В УКРАИНЕ: ОТВЕТЫ НА
НОВЫЕ ВЫЗОВЫ ГЛОБАЛИЗАЦИИ
XXI ВЕКА

В статье выделяются три новых вызова глобализации: тоталитаризм нео, гендерные инновации, трансгуманизм и осмысливаются мировоззренческие ответы на них со стороны академической философии.

Ответом на вызов тоталитаризма нео является в целом философское образование и наука в современном университете, которая призвана актуализировать критичность, креативность, гуманизм – философское мировоззрение, которое становится противодействием любым манипуляциям сознанием. Доказывается, что философское образование в демократическом обществе всегда является и наукой – преподавание и освоение философских знаний с необходимостью дополняется философским творчеством.

Ответом на вызовы гендерных инноваций и трансгуманизму является, прежде всего, преподавание и исследовательская деятельность в отрасли философской антропологии, которая на пути осмысления пределов человеческой природы становится целевой антропологией и выдвигает концепты гендерного партнерства и андрогинизму.

KHAMITOV NAZIP,
KRYLOVA SVITLANA.
PHILOSOPHICAL EDUCATION AND
SCIENCE IN UKRAINE: RESPONSE
TO NEW CHALLENGES OF THE XXI
CENTURY GLOBALIZATION

In the article the three new challenges of globalization are allocated: neototalitaryzm, gender innovations, transhumanism, and worldview answers from academic philosophy are comprehended.

A response to the challenge of neototalitaryzm is the philosophical education and science in modern university in general, which are designed to actualize a criticality, a creativity, a humanism – philosophical worldview, that becomes a counteraction to any manipulation of consciousness. It is proved, that philosophical education in a democratic society is always a science – teaching and mastering philosophical knowledge, that is necessary supplemented with philosophical creation.

A response to the challenges of gender innovations and transhumanism is, first of all, teaching and research activities in the field of philosophical anthropology, that is on the way of understanding the boundaries of human nature becomes a meta-anthropology, and puts forward the concepts of gender partnership and androgynism.